

Vzponu (in zatonu) slavne rodbine začnemo slediti dvesto let »prej«, ko so se Žovneški svobodnjaki kot rod nikoli docela pojasnjenega (slovanškega?) porekla pojavili v Spodnji Savinjski dolini.

V nemirnem obdobju medsebojnih spopadov slavnejših in mogočnejših (Goriško-Tirolskih in Habsburžanov) so Žovneški s pravo izbiro gospodarja (Habsburžanov) izpričali tudi pomembno politično modrost in sklenili »zavezništvo«, ki je zdržalo kar sto let (do 1423).

Pod učinkovitim seniorskim dežnikom in z obilico zdrave (pre)drznosti, preračunljivosti ter sreče junaške je Žovneškim uspelo dodobra mešati štrene precej močnejšim sodobnikom. Prvi dar z neba je bila vovbrška dediščina, ki so jo »konzumirali« leta 1333 in se z njo zavihteli kar nekaj klinov višje po družbeni lestvi. Podeželski žlahtniči so postali urbani fevdalci s celjskega gradu, od katerega so si leta 1341 sposodili tudi svoj novi grofovski naziv. Njihova glavna dejavnost – najemništvo, jih je zblížala s pomembnimi ustvarjalci zgodovine – velefevdalci, vojskovodji in kronanimi glavami (Ludvikom Anžujskim), ki so jim obilno plačevali njihovo »zvestobo«. Tudi polet Celjskih v orbito »svetovne« politike je neločljivo povezan z enim izmed mogočnih zaščitnikov – s Sigismundom Luksemburškim, ki so ga navezali nase z mojstrsko izpeljano poročno misijo. Zaslombo z najvišjega mesta so Celjski obilno izrabili: znebili so se nadležnih habsburških gospodarjev, dosegli pokneženje, vmes kalili vodo na Hrvaškem in Ogrskem ter s stegovanjem po Ladislavu Posmrtniku in Štefanovi kroni skušali pogoltniti grižljaj, ki se jim je na koncu zataknil v grlu.

Vse to je v tej knjižici. Rožljanje z orožjem, (ne)pričakovane dediščine, barvitost srednjeveških počastitev, strast prepovedanega razmerja, umor zaradi ljubezni, umor zaradi državnih interesov, krvavo maščevanje, vmes pa zvite poteze, premeteno kupčkanje, trgovanje z ljudmi (tudi lastnimi otroki) in še vse drugo, kar tudi dandanes loči prometeje od povprečnežev. Za konec pa še nekaj o vlogi ženske v srednjem veku in o Celjskih v mitu, kamor so se preselili, ko so bridki meč, preradodarno razsipanje semena v zunanji službi ter posledično pritrgovanje na domači fronti storili konec temu imenitnemu rodu.

Končni izdelek je strnjena, obvladljiva in tekoča pripoved. V knjigi je popolnoma vse, kar zanima povprečnega obiskovalca Starega gradu ali Pokrajinskega muzeja – česar ne najde v njej, si lahko grebator (z več muje) poišče v priporočeni literaturi.

Za pokušino le še dve vprašanji, na kateri je avtorica odgovorila v knjigi:

- Kaj je pisal nekdo iz slavne rodbine, ki se je ukvarjal tudi z literaturo?
- O kom so kronisti zapisali, da je bil »*poln nenasitnega mesenega poželenja in smrdljivi sod vseh pregreh*«?

Naj bosta ti dve uganki povabilo k nakupu in branju. Obe noviteti sta namreč idealna sopotnika pri odkrivanju celjske preteklosti – pa naj to počnemo v naravi (na licu mesta) ali kakega deževnega popoldneva na domačem kavču. In če kaj vem o »zasvojenosti« Celjanov s »svojimi grofi«, kaže z nakupom pohiteti, da ne ostanete brez in boste tudi v bodoče tovorili na Stari grad samo sendvič in sok.

Aleksander Žižek

Nekaj o žlendranju, plozanju in tračanju

Mojca Ramšak: Žrtvovanje resnice. Opoj zmuzljivih diskretnih nediskretnosti. Litera, Maribor 2006. 291 strani.

Pri Študentski založbi Litera je spomladi izšla izredno zanimiva knjiga avtorice dr. Mojce Ramšak, etnologinje in docentke iz antropologije vsakdanjega življenja na ISH, Fakulteti za diplomski humanistični študij v Ljubljani. Knjiga z naslovom *Žrtvovanje resnice* s pomenljivim podnaslovom *Opoj zmuzljivih diskretnih nediskretnosti* predstavlja izbrane vidike iz kulture sodobnega vsakdanjega življenja v Sloveniji, ki obravnavajo

čast in dobro ime oziroma napade nanju oziroma *rumerologije* (iz angl. besede *rumour* – govorica). Avtorica je navdih za knjigo dobila na podlagi opazovanja in deloma tudi lastnih negativnih izkušenj. Ob prebiranju tuje literature o pojavih opravljanja, prenašanja neresnic, blatenja in drugih oblik verbalnega manipuliranja z ljudmi so jo začeli zanimati vzroki in različne vedenjske oblike, ki opisujejo in soustvarjajo čast in dobro ime ter napade nanju. Knjiga je znanstveno delo, a napisano z željo, da bi kritična analiza vzorčnih primerov imela tudi praktično uporabnost.

Avtorica je raziskala kontekste obrekovanja in opravljanja, kot se dogajajo na osebni ravni, v sorodstvu in družini, v posameznem kraju, v poklicnih in političnih krogih ter deloma estradi. Funkcije opravljanja in obrekovanja so številne, med njimi so najbolj pogoste neformalni družbeni nadzor, medsebojno primerjanje, izmenjava informacij in zabava. Predmet obrekovanja je vsakdanje življenje znanih ljudi, njihova drugačnost, nenavadni dogodki in pikantnosti iz intimnega življenja posameznikov. Najpogostejši motivi, ki so prisotni pri opravljanju, so izražanje negativnih čustev, neizpolnjene želje ali preganjanje dolgega časa. Govorice se najbolj pogosto širijo od ust do ust, v sodobnem odtujenem svetu pa tudi preko časopisov in drugih sodobnih komunikacijskih sredstev. V političnem in gospodarskem svetu igrajo govoriče izredno pomembno vlogo pri konstruiranju zarot in škandalov, zato so številna podjetja v proces odkrivanja in analiziranja zlonamernih informacij prisiljena poklicno vključevati veliko število ljudi.

Preden se je avtorica lotila zbiranja gradiva iz slovenskih primerov, je pregledala tujo literaturo. To, kar so že raziskali ameriški, francoski, nemški, ruski in slovaški kolegi, je podnaslovila z mislijo dr. Ralpa L. Rosnova, ameriškega psihologa: »*Če ljudje ne govorijo drug o drugem, je to znak, da je nekaj narobe – da so odtujeni ali ravnodušni.*« Tako so v Ameriki zaradi govoric, ki so se pojavile v zvezi z drugo svetovno vojno, ustanavljali celo *Centre za kontroliranje govoric* (RCC – Rumor Control Centers) oziroma *Klinike za govorice* (*Rumor Clinics*), preko katerih so javnost obveščali o dezinformacijah. Američani imajo prav tako urejeno dokumentacijo teh govoric in anekdot, ki jih hrani Kongresna knjižnica v Washingtonu. V Evropi so se npr. francoski zgodovinarji začeli zanimati za govorice

v zvezi z izginotjem otrok v Parizu v 18. stoletju, *rumerologija* pa predstavlja sestavni del univerzitetnih predmetnikov študija sociologije in filozofije. V Rusiji se intenzivno posvečajo problemom sporov in obrekovanja v podeželskem in mestnem okolju na Oddelku za etnologijo na Evropski univerzi v Sankt Peterburgu, moskovska zgodovinarica A. A. Kotomina pa je skozi literarno delo poskušala definirati opravljalni način komunikacije v srednjeveški vasi po metodah francoske raziskovalke F. Reumaxove. Za Ruse je bil pomemben tudi nadzor govoric, ki so se nanašale na državne skrivnosti. V ta namen so natisnili številne plakate, s katerimi so opozarjali na vsesplošno prisotnost vohunov.

Posebno poglavje v knjigi je namenjeno opredelitvi virov in metod za raziskovanje sodobne rumerologije v etnologiji, medtem ko bi si zgodovinar za starejša obdobja prav gotovo moral izbrati druge vrste informacij in metodičnih pristopov, saj uporaba metod, kot so naključno opazovanje, lastna udeležba in izpolnjevanje vprašalnikov, prav gotovo v večini primerov ni možna. Pač pa bi bila podobno kot v biografiki zanimiva uporaba objavljenih deskriptivnih drobcev različnih raziskav, literarnih in poljudnoznanstvenih beletrističnih spisov in sodnih spisov v arhivih sodišč s prilogami, kar Ramšakova ilustrira v posebnem poglavju na konkretnem primeru iz podeželskega okolja.

V slovenski etnološki, zgodovinski in sociološki literaturi je problematika opravljanja, obrekovanja in govoric skopo proučena, obstajajo le drobci opisov iz različnih delov Slovenije, iz različnih časov, pa tudi o različnih socialnih skupinah in spolih, kar otežuje analizo povezav med temi viri. Kljub temu pa je Ramšakova na konkretnih primerih iz celotnega slovenskega prostora zbrala številne lokalne izraze za širjenje neresnic. Pri tem je zlasti zanimivo stereotipno razmišljanje o ženski domeni opravljanja, medtem ko tradicionalnemu moškemu opravljanju še danes zelo spravljlivo pravi *modrovanje*.

Znanstvena pronicljivost in aktualnost sta v knjigi dr. Ramšakove opazni tudi skozi poglavja, ki opisujejo pomen vojnih govoric – tako na primeru iz I. svetovne vojne kot iz zadnjih iraških dogodkov; potem pri analizi vzrokov, ki sprožajo govorice ob naravnih katastrofah, kakršni so bili nedavni cunami in hurikani. Z govoricami se lah-

ko vpliva na javno mnenje ob raznih pojavih, kot so epidemije, zgodbe o nadnaravnih bitjih, rasni diskriminaciji in podobno.

Družbene in pravne posledice opravljanja in obrekovanja se kažejo na različne načine. V zadnjem, prav posebej zanimivem poglavju avtorica posebno pozornost posveti še zgodovinskemu pregledu družbenih in kazenskih sankcij za blatenje dobrega imena. Na nekdanja sredstva in načine kaznovanja obrekovanja spominjajo nekateri zanimivi muzejski eksponati (mučilne naprave, opravljalne uzde in maske), ohranjeni žal v muzejih izven Slovenije, arhivsko gradivo in številni stari sodni spisi. Današnja civilizacijska stopnja obračunavanja z opravljalci se zrcali v pravnih predpisih oziroma v kazenskopравни zakonodaji (Kazenski zakonik), ki opredeljuje kaznivo dejanje zoper dobro ime in čast ter formalne kazni.

Sicer zgoščeno pisanje ilustrirajo zanimive fotografije s ponazoritvijo personifikacije časti in dobrega imena, simbolike govoric, obrekovanja, opravljanja in drugih čustev v renesančnih in baročnih upodobitvah.

Splošno prepoved nadlegovanja in vmešavanja v zasebno življenje posameznika in njegovo družino, napad na osebno čast in ugled ter pravico do zakonskega varstva pred takšnim vedenjem vsebuje tudi *Splošna deklaracija človekovih pravic* v svojem 12. členu. Pa vendar se vsak dan še vedno intenzivno opravljamo, obrekujemo, nadlegujemo in izključujemo drug drugega iz igre življenja. Zakaj to počnemo, si preberite v knjigi doc. dr. Mojce Ramšak *Žrtvovanje resnice*.

Tita Porenta

»Osvobojeni« so gradili

Dokumenti in pričevanja o poveljnih delovnih taboriščih v Sloveniji. Zbral in uredil dr. Milko Mikola. Založilo in izdalo Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, Sektor za popravilo krivic in narodno spravo; Ljubljana 2006. 353 strani.

Knjiga Milka Mikole, do pred letom arhivista v Zgodovinskem arhivu Celje, je razdeljena na tri vsebinske sklope – uvod (razlogi za ustanavljanje delovnih taborišč, predstavitev taborišč za prisilno delo, taborišč za poboljševalno delo in taborišč za družbenokoristno delo), objavo dokumentov o naštetih taboriščih ter pričevanja obsojencev in njihovih svojcev.

S tematiko se je avtor spopadel že večkrat – pri arhivskem delu je odkrival posamezne sodne spise, kot član Komisije za izvrševanje zakona o popravilu krivic se je srečal s pretresljivimi pričevanji in končno sodi na njegovem trenutnem delovnem mestu preučevanje tovrstnih tem med njegove delovne naloge.

Sad tega večletnega dela je pričujoča knjiga, ki napoveduje tudi avtorjevo delo v prihodnosti – orisu delovnih taborišč naj bi namreč sledil še prikaz »koncentracijskih« taborišč in taborišč za otroke poveljnih obsojencev. Napovedani knjigi naj bi temeljili izključno na pričevanjih, ker o tem (v Sloveniji) ni na voljo arhivskih virov (ti so menda v beograjskih centralnih arhivih).

Obstoj delovnih taborišč v Sloveniji je časovno sovpadal z obdobjem najhujšega terorja komunistične oblasti, ki je trajalo od konca vojne leta 1945 pa do začetka petdesetih let. To je obdobje, ki so ga poleg koncentracijskih in delovnih taborišč zaznamovali še množični pomori, nasilni odvzemi premoženja, politični in montirani sodni procesi, izvajanje kolektivizacije, izgoni prebivalcev iz kraja bivanja itd., če naštejemo samo nekatere najhujše oblike nasilja tedanje totalitarne oblasti.

Prva delovna taborišča so že junija 1945 ustanovili za obsojence, ki so jih sodišča obsodila na odvzem prostosti s prisilnim delom. Najprej so se imenovala kazenska taborišča, od začetka 1946 pa zavodi za prisilno delo. Obsojence so hoteli »prevzgojiti« s fizičnim, kulturno-prosvetnim in učnovzgojnim delom.

Prvo kazensko taborišče v Sloveniji je bilo ustanovljeno v Kočevju, zatem pa so bila takšna taborišča ustanovljena še na Teharjah, v Bresternici pri Mariboru in v Studencih pri Mariboru. Taboriščem za prisilno delo so se leta 1949 pridružila še taborišča za poboljševalno delo in taborišča za